

Kracht van de Greenports in Zuid-Holland

Op zoek naar indicatoren voor
een duurzame ontwikkeling

Samenvatting studie *Indicatoren voor de kracht van
de Greenports in Zuid-Holland*

LEI

WAGENINGEN UR

Colofon

Betrokken onderzoekers:

M.N.A. Ruijs, A. van der Knijff en J. Bremmer

Hoofdrapport:

Deze publicatie is een managementsamenvatting van het rapport *Indicatoren voor de kracht van de Greenports in Zuid-Holland* door M.N.A. Ruijs, A. van der Knijff, J. Bremmer en B. Jansens

Voor meer details verwijzen we u naar dit rapport dat u kunt downloaden via de website www.lei.wur.nl

Vormgeving en coördinatie:

Communication Services, Wageningen UR

Foto's:

Marcel Bekken, FloraHolland, Hollandse Hoogte (Peter Hiltz, Ton Poortvliet, Siebe Swart), Anita van der Knijff, PPO, Shutterstock, Theo Tangelder

Samenvatting 09-013

ISBN/EAN: 978-90-8615-261-2

Kracht van de Greenports in Zuid-Holland

Op zoek naar indicatoren voor
een duurzame ontwikkeling

Samenvatting studie *Indicatoren voor de kracht van
de Greenports in Zuid-Holland*

In opdracht van provincie Zuid-Holland

provincie **HOLLAND**
ZUID

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7
1 Achtergrond en doel	8
2 De tuinbouwsectoren in beweging	10
Glastuinbouw	11
Bloembollen	12
Boomkwekerij	13
De economische betekenis van de primaire sectoren	14
3 De concepten Greenport en Greenport-gebouw	16
De economische betekenis van de Greenport	17
4 Het Greenport-gebouw nader bekeken	18
Ontwikkelingen binnen het gebouw	19
De visie van het bedrijfsleven op het Greenport-gebouw	21
5 Potentiële indicatoren voor de kracht van de Greenports	24
Kritische omvang teeltareaal (glastuinbouw)	25
Alternatieve indicatoren	26
6 Conclusies	28
Hoofdconclusies	29
Overige conclusies	29
7 Aanbevelingen	32

Woord vooraf

Deze publicatie is een managementsamenvatting van het achtergrondrapport *Indicatoren voor de Kracht van de Greenports in Zuid-Holland*, die LEI Wageningen UR heeft uitgevoerd in opdracht van de provincie Zuid-Holland (Nota 09-012, Ruijs et al., 2009). In de studie is uitgegaan van het analysemodel van de provincie, waarin de Greenports voor de glastuinbouw (West/Oostland), bloembollen (Duin- en Bollenstreek) en boomkwekerij (Boskoop e.o.) worden gezien als een gebouw, bestaande uit etages en peilers. De etages representeren de ondernemers in de tuinbouwketens en de peilers stellen de beleidsthema's van de overheid in relatie tot de Greenports voor.

Het 'Greenport-gebouw' is getoetst aan de visies van de stakeholders binnen en buiten de Greenports van Zuid-Holland. Daarnaast is geïnventariseerd welke indicatoren de kracht en de duurzame ontwikkeling van de Greenports tot uitdrukking kunnen brengen. Dit heeft betrekking op de 3 P's (profit, planet en people), waarbij het zwaartepunt ligt op profit (economie of kracht). Op basis daarvan is een voorstel opgesteld voor 2-3 prioritaire indicatoren op elke P, die provincie Zuid-Holland kan hanteren voor eigen beleid, maar ook kan inbrengen in het Platform Greenport(s) Nederland. Enkele indicatoren zijn ook bruikbaar om als benchmark te hanteren in de vergelijking met de Mainports Rotterdam en Schiphol.

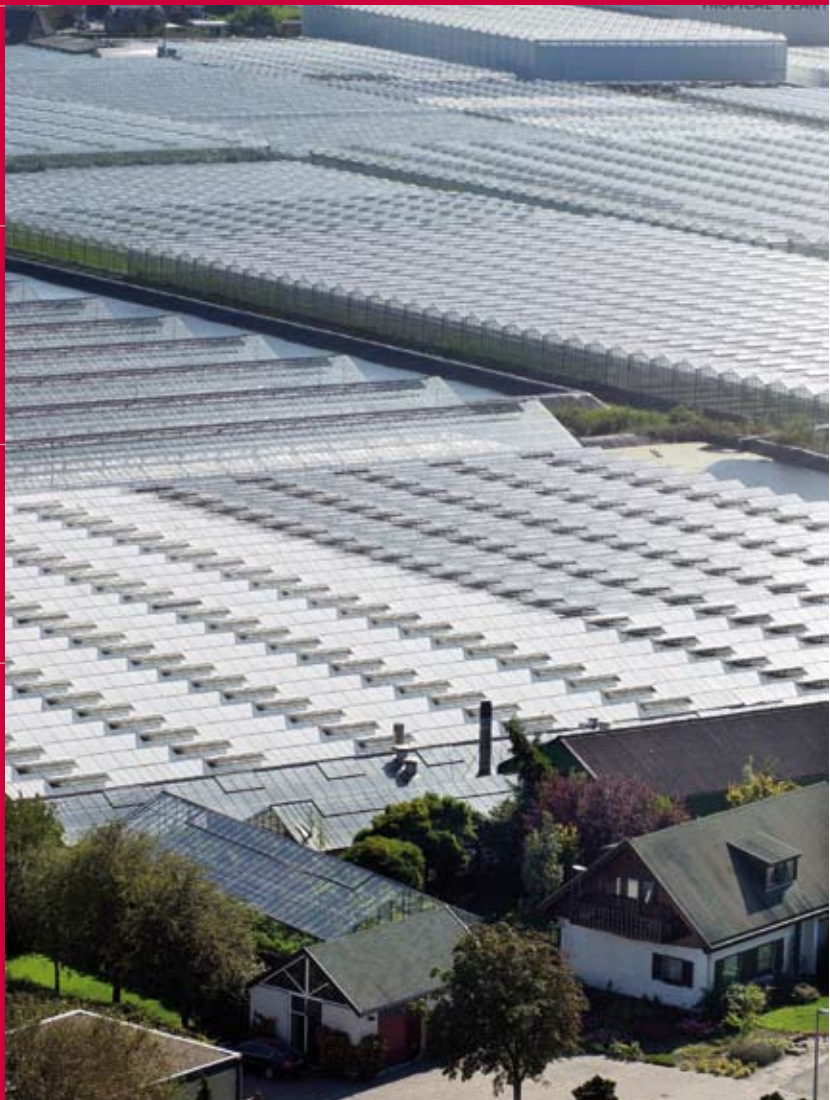
Het onderzoek is gefinancierd door de provincie Zuid-Holland. Wij danken Guus van Steenberg en Marc de Bruijne van provincie Zuid-Holland voor het in ons gestelde vertrouwen. Daarnaast zijn wij dank verschuldigd aan alle stakeholders die medewerking hebben verleend aan de diepte-interviews en aan de workshop ter afsluiting van het onderzoek.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Achtergrond en doel

1

Vanwege het economische belang heeft de provincie Zuid-Holland in haar coalitieakkoord een minimumteeltareaal opgenomen voor de glastuinbouw in haar provincie (5.800 ha). Voor de boomkwekerij in de regio Boskoop (1.100 ha) en de bollenteelt in de Bollenstreek (2.625 ha) wordt door de provincie ook een ondergrens aangehouden. Boven deze ondergrenzen worden de Greenports geacht zichzelf krachtig, vitaal en duurzaam te kunnen blijven ontwikkelen.

Het areaal glastuinbouw in Zuid-Holland ligt al enkele jaren onder de 5.800 ha en kwam in 2007 uit op 5.337 ha. Volgens het Coalitieakkoord zouden er daarom compensatiegebieden aangewezen moeten worden. Omdat de provincie behoefte heeft aan inzicht in het economisch functioneren van de Greenports in relatie tot de beschikbare ruimte, heeft zij het LEI een aantal vragen voorgelegd:

1. Welke alternatieve indicatoren kunnen de kracht, vitaliteit en duurzame ontwikkelingsmogelijkheden van een Greenport en zijn afzonderlijke onderdelen duiden en kwantificeren? Hierbij is ook gekeken naar het concept Greenport-gebouw en hoe dit analysemodel van de provincie wordt gezien door het tuinbouwbedrijfsleven.
2. Is er wellicht toch een minimumteeltareaal vast te stellen voor een florerende en duurzame Greenport in termen van people, planet en profit?

Het onderzoek heeft betrekking op de in Zuid-Holland gelegen Greenports Westland/Oostland, Duin- en Bollenstreek en Boskoop

e.o. De nadruk ligt op de glastuinbouwsector, omdat het areaal daarvan sterk is afgenomen gelet op het coalitieakkoord.

De tuinbouwsectoren in beweging

2

Voor de drie sectoren is de ontwikkeling van arealen en bedrijfsaantallen sinds 1980 in beeld gebracht, zowel landelijk als in de provincie Zuid-Holland. Er is sprake van forse schaalvergroting.

Glastuinbouw

Tussen 1980 en 2007 nam het areaal glastuinbouw in Nederland toe van 8.755 tot 10.374 ha. Van de groei komt ruim 1.170 ha voor rekening van pot- en perkplanten; glasgroenten en snijbloemen bleven min of meer op niveau.

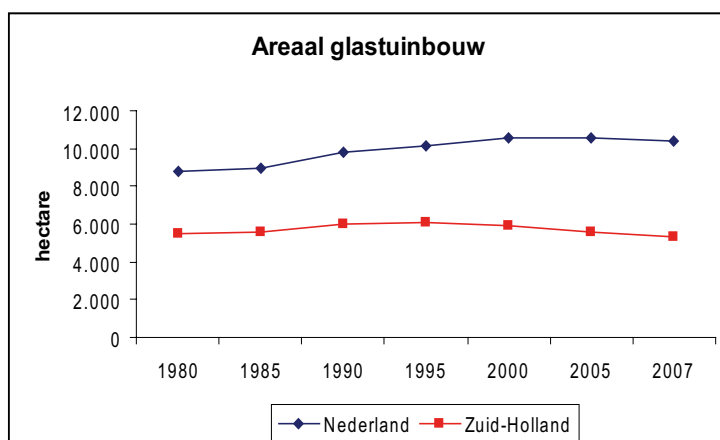
In Zuid-Holland groeide het areaal tussen 1980 en 1995 van 5.525 tot 6.056 ha, om daarna terug te lopen tot 5.337 ha in 2007 (zie figuur 1). Het areaal glasgroente in Zuid-Holland kromp van bijna 3.000 naar ruim 2.200 ha, de snijbloementeel onder glas liep terug van 2.014 naar 1.726 ha en de pot- en

perkplantenteelt breidde fors uit van bijna 300 naar 1.100 ha. Dit is de enige deelsector waarin het aandeel van Zuid-Holland is toegenomen.

Het aantal gespecialiseerde glastuinbouwbedrijven in Nederland is tussen 1980 en 2007 ruimschoots gehalveerd tot 5.257. De sterkste afname vond vanaf 2000 plaats binnen de glasgroenten (-34%).

In Zuid-Holland is de daling nog iets extremer, namelijk van 6.307 naar 2.584 bedrijven.

Een flink aantal (groente)bedrijven met groeiambities is verhuisd naar nieuwe concentratiegebieden elders. Desondanks ligt het gemiddelde teeltareaal van glastuinbouwbedrijven in Zuid-Holland met 2,1 ha iets boven het landelijke gemiddelde (2,0 ha). Groentebedrijven zijn gemiddeld een stuk groter dan sierteelbedrijven.

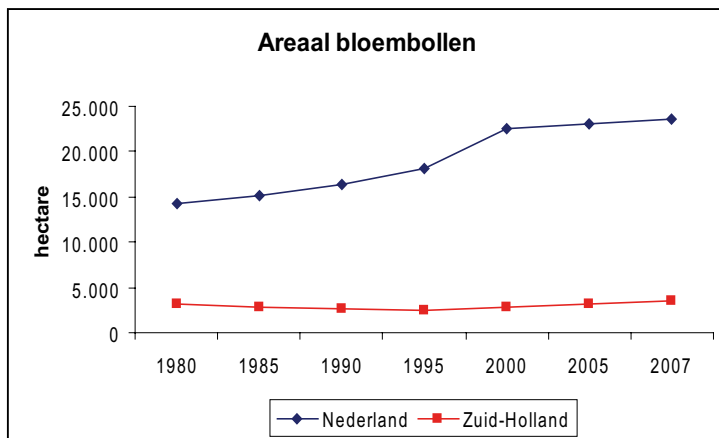

Figuur 1: Areal glastuinbouw in Zuid-Holland en Nederland

Bloembollen

Het Nederlandse areaal bloembollen nam vanaf 1980 met ruim 50% toe tot 23.700 ha. Hiervan ligt zo'n 15% in Zuid-Holland (zie figuur 2). Vanaf 2000 groeide het Zuid-Hollandse areaal met 25% beduidend sneller dan het landelijk gemiddelde (5%). Dit houdt verband met de sterke opkomst van contractteelt elders (circa 500 ha); hoewel deze bloembollen vaak elders worden geteeld, zijn ze eigendom van Zuid-Hollandse bedrijven. Het aantal bloembollenbedrijven nam gestaag af van 2.411 in 1980 tot 1.350 in 2007. In Zuid-Holland bedroegen de aantallen in die jaren 696 en 305.

De gemiddelde bedrijfsomvang nam in die periode sterk toe van 4,4 tot 15 ha, in Zuid-Holland van 2,5 tot 10 ha.

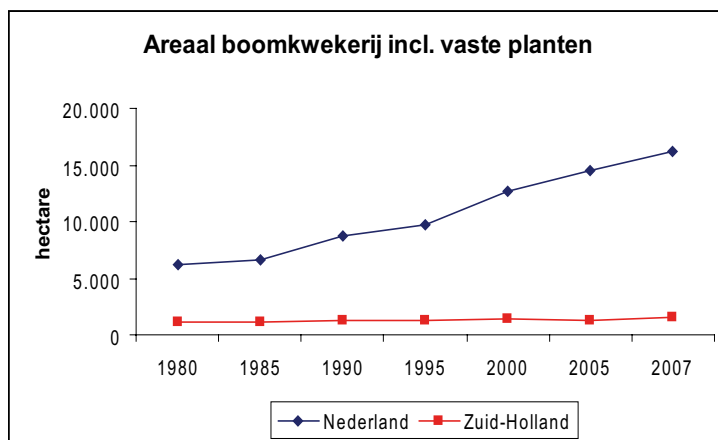
Figuur 2: Areaal bloembollen in Zuid-Holland en Nederland

Boomkwekerij

De boomkwekerij heeft zich sterk ontwikkeld. Het areaal nam toe van 6.163 ha in 1980 tot 16.185 ha in 2007. In Zuid-Holland bedroeg de groei ruim 40% (van 1.069 naar 1.526 ha) en daalde het aandeel in het landelijke areaal van 17 tot 9% (zie figuur 3).

Het aantal boomkwekerijen groeide tot 1990, om daarna geleidelijk af te nemen tot 2.527. Dit is 2% minder dan in 1980. In Zuid-Holland was sprake van een continue daling van 1.012 naar 606 bedrijven.

De bedrijfsomvang steeg landelijk van 2 naar 5,5 ha, terwijl deze in Zuid-Holland verdubbelde tot 2 ha. De grootste bedrijven zijn gespecialiseerd in laan- en parkbomen en bos- en haagplantsoen, die in Zuid-Holland nauwelijks worden geteeld.

Figuur 3: Areaal boomkwekerij in Zuid-Holland en Nederland

De economische betekenis van de primaire sectoren

Van de primaire sectoren zijn de meest gedetailleerde economische kengetallen bekend, hoewel deze niet altijd beschikbaar zijn op de niveaus van deelsectoren en provincies.

Arbeidsinzet

Tot 2000 nam de arbeidsinzet in de Nederlandse glastuinbouw toe tot bijna 49.000 arbeidsjaareenheden, waarna deze door automatisering en mechanisatie terugliep tot ruim 38.000 arbeidsjaren. Zuid-Holland vertegenwoordigt hierin een aandeel van 48% met 18.400 arbeidsjaareenheden.

De arbeidsinzet op bloembollenbedrijven nam toe van bijna 5.000 arbeidsjaren in 1980 tot 6.500 arbeidsjaren in 2007. In Zuid-Holland daalde de inzet van 1.520 tot 1.270 arbeidsjaren, mede door toenemende contractteelt buiten de provincie. Het aandeel daalde dus van 30 naar 20%.

In de boomkwekerij steeg de arbeidsinzet van 6.900 naar 7.900 arbeidsjaren, terwijl deze in Zuid-Holland juist afnam van ruim 2.400 tot ruim 1.600 arbeidsjaren.

Productiewaarde

De productiewaarde van de Nederlandse glastuinbouw bedroeg in 1980 ruim 1,7 miljard euro (zie tabel 1). In 2007 was dit opgelopen tot meer dan 5,4 miljard euro. De waarde van snijbloemen nam toe van 840 tot 2.330 miljoen euro (+ 180%), de plantenteelt van 239 tot 1.780 miljoen euro (+ 650%) en de productiewaarde van glasgroenten steeg van 677 naar 1.345 miljoen

euro (+ 100%).

Het aandeel van de glastuinbouw in de productiewaarde van de gehele tuinbouw steeg in die periode van 63 naar 70%.

De productiewaarde van de bloembollenteelt nam tot 2007 sterk toe tot circa 600 miljoen euro en stagneerde daarna als gevolg van matige prijzen.

De waarde van boomkwekerijproducten is in 27 jaar ruimschoots verviervoudigd tot 610 miljoen euro in 2007.

Tabel 1: Productiewaarde Nederlandse tuinbouwsectoren

Productie

In miljoenen euro's

	1980	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007*	%
SIERGEWASSEN	1.494	2.952	4.394	4694	4.700	4.822	5.047	5.327	6%
Bloemkwekerijgewassen	1.079	2.204	3.241	3.533	3.558	3.711	3.901	4.110	5%
snijbloemen	840	1.480	2.085	2.138	2.137	2.199	2.277	2.330	2%
bloemkwekerijplanten	239	724	1.155	1.395	1.421	1.512	1.624	1.780	10%
Bloembollen	267	406	603	583	563	559	597	607	2%
Boomkwekerijproducten	148	342	550	578	579	552	549	610	11%
VOEDINGSTUINBOUW	1.287	2.218	2.297	2.445	2.155	2.185	2.480	2.420	-2%
Verse groenten	1.100	1.909	1.971	2.090	1.795	1.850	2.105	2.055	-2%
onder glas	677	1.173	1.259	1.320	1.100	1.215	1.345	1.295	-4%
vollegrondsgroenten	268	463	363	390	350	385	430	400	-7%
uien	82	92	33	100	80	20	100	115	15%
paddestoelen	73	182	316	280	265	230	230	245	7%
Vers fruit	187	309	326	355	360	335	375	365	-3%
TOTAAL TUIBOUW	2.782	5.170	6.691	7.139	6.855	7.007	7.527	7.747	3%

*) Voorlopige cijfers

Bron: PT

De concepten Greenport en Greenport-gebouw

3

G

Greenports zijn clusters of geografische concentraties van gerelateerde bedrijven en instituten in bepaalde tuinbouwsectoren. Hiertoe behoren primaire producenten, toeleveranciers, handelaren en dienstverleners in kennisontwikkeling, logistiek, financiering en informatietechnologie. Kenmerkend voor een Greenport, naast het intensieve ruimtegebruik, is het concurrentievoordeel dat voortvloeit uit de sterke verwevenheid van de verschillende functies, het hoge service-niveau, het hoge kennisniveau, innovatief leiderschap en de sociale infrastructuur. In de *Nota Ruimte* (2004) worden vijf Greenports onderscheiden: behalve de bovengenoemde drie ook de Greenports Aalsmeer en Venlo e.o.

gebouw omvat vier etages (teelt, logistiek, technologie en vitality), gesteund door de vier pijlers (ruimte & infrastructuur, arbeidsmarkt & onderwijs, duurzaamheid en innovatieklimaat). Het bedrijfsleven heeft het primaat op de etages, terwijl de overheid vooral de aard en kracht van de pijlers beïnvloedt. Het aantrekkelijke van dit model is dat het zowel de overheid als het bedrijfsleven handvatten biedt voor specifiek beleid en interactie, gericht op versterking van de etages en hun onderlinge samenhang. Voorwaarde is dat het model ook door het bedrijfsleven wordt gezien als een goede benadering van de werkelijkheid.

De economische betekenis van de Greenport

De economische betekenis van het Nederlandse glastuinbouwcluster komt beter tot uitdrukking in de toegevoegde waarde. De toegevoegde waarde toont de economische waarde van productie, verwerking, toelevering en distributie. In 2005 bedroeg de toegevoegde waarde van het glastuinbouwcluster 4,9 miljard euro, een stijging van 25% ten opzichte van 1995.

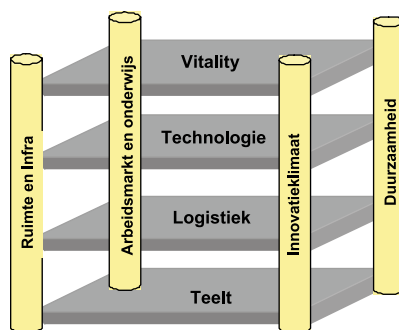
Aansluitend op het Greenportconcept hebben Van de Geijn Partners en de provincie Zuid-Holland als analysemodel het Greenportgebouw concept ontwikkeld. Het Greenport-

Het Greenport-gebouw nader bekeken

4

Het Greenport-gebouw telt vier elkaar versterkende etages: teelt, logistiek, technologie & diensten en vitality (zie figuur). De ondernemers hebben het primaat op de etages, die worden gedragen door de pijlers ruimte & infrastructuur, innovatieklimaat, duurzaamheid en arbeidsmarkt & onderwijs. De overheid oefent voornamelijk invloed uit via de pijlers. De samenhang tussen etages en pijlers geeft Greenports hun unieke dynamiek.

Pijlers en etages van het Greenport-gebouw

Ontwikkelingen binnen het gebouw

Teelt

Steeds hoogwaardiger producten en productieprocessen, aangejaagd door veredeling en de sterke technologiesector, drastische schaalvergroting, intensivering ruimtegebruik en toenemende nutsfunctie op energiegebied door sterke groei van WKK-gebruik.

Logistiek

Sterk toenemende afzet via internationale retailketens; gesloten en gecontroleerde ketens van oogst tot schap; mondialisering van afzet en productie; multimodale vervoersnetwerken (weg-, water-, spoor- en luchtvervoer). De strategische samenwerking tussen de Greenports en de Mainports Rotterdam en Schiphol wordt steeds belangrijker.

Technologie en diensten

Het cluster van technologische bedrijven, verwante bedrijfstakken en dienstverleners

ontwikkelt zich tot een maakindustrie van formaat, met voorlopende, ook elders toepasbare kennis. Dit noodzaakt tot samenwerking met wereldspelers op de terreinen energie, licht, klimaat, ICT, water en sensing.

Vitality

De behoeften en emoties van de consument vormen een drijvende kracht, met aansluitingen naar life sciences, lifestyle en design. De activiteiten van deze bedrijven inspireren de beslissingen in de bedrijven in de onderliggende etages.

De vier etages moeten in alle Greenports aanwezig blijven en vervlechten met de economische systemen, kennisstructuren en maatschappelijke omgeving in de Randstad. Dit verkleint de kans dat de Greenports naar elders verhuizen, zoals andere clusters in Europa is overkomen.

Ook de vier pijlers hebben een dynamisch karakter:

Ruimte en infrastructuur

Het geheel van beslissingen rond aanwijzing, aanleg, herstructurering en verwijdering van ruimte voor teelt en bedrijventerreinen, weg-
infrastructuur en voorzieningen voor multimo-
daal vervoer.

Innovatieklimaat

Het faciliteren van innovaties van producten, processen, services en concepten. Dit versterkt de internationale posities van Greenports, bindt hen aan Nederland en creëert meerwaarde voor andere sectoren en de maatschappelijke omgeving.

Duurzaamheid

Het stellen van voorwaarden aan ruimtelijke inpassing, duurzame productieprocessen, schone producten, maatschappelijke meerwaarde (onder andere energieproductie en waterberging) en het aanjagen van breder toepasbare vernieuwingen.

Arbeidsmarkt en onderwijs

Het faciliteren van ontwikkelingen die aansluiten op de sterk veranderende eisen van de Greenports (management, technologie, marketing, productinnovatie, ICT en financiële expertise) als gevolg van schaalvergroting en internationalisatie.

Effectief op deze pijlers gericht beleid verankert de Greenports economisch en maatschappelijk in de Randstad en draagt bij aan economische vitaliteit, duurzaamheid en meerwaarde van de Greenports voor hun omgeving.

De visie van het bedrijfsleven op het Greenport-gebouw

In het algemeen zien de stakeholders de aanwijzing van Greenports in de *Nota Ruimte* als een belangrijke erkenning door de overheid. Tegelijkertijd verwachten zij meer

daadkracht van diezelfde overheid om de ontwikkeling van de Greenports, met name in de Randstad, te faciliteren. Het concept van het Greenport-gebouw kan daarbij fungeren als handvat voor gerichte beleidsontwikkeling. Om inzicht te krijgen in de perceptie van het bedrijfsleven van de ontwikkelingen in de Greenports zijn enkele tientallen stakeholders aan de hand van dit concept geïnterviewd uit alle geledingen van de drie tuinbouwclusters binnen en buiten de betrokken Greenports. Uit de interviews en de aansluitende workshop zijn de volgende conclusies getrokken:

- Vitality is de centrale etage in het Greenport-gebouw, maar mag zich niet beperken tot het domein van teeltbedrijven die zich richten op life sciences of lifestyle. Ook binnen de etage technologie & diensten en logistiek zijn er voorlopers die producten of processen vernieuwen.
- Het bedrijfsleven heeft het primaat op de etages, voor de pijlers ligt het genuanceerder. De overheid is voorwaardenscheppend ten aanzien van ruimte & infrastructuur, het innovatieklimaat en arbeid & onderwijs, maar voorwaardenstellend bij de pijler duurzaamheid.
- Het is duidelijk dat de overheid kaders stelt en economisch en maatschappelijk gewenste ontwikkelingen wil stimuleren en faciliteren. Het beleid dient aan te sluiten op de ambities van ondernemers, die zelfs bovenwettelijke maatregelen willen nemen. Denk aan ruimte voor experimentele bedrijfsontwikkeling met een tegenprestatie van de bedrijven, zoals ruimtelijke inpassing, milieumaatregelen en/of extensive-ring elders.
- Belangentegenstellingen tussen Greenports zijn niet ondenkbaar, mede door

gesignaleerde verschillen in bestuurlijk vermogen. De glastuinbouw krijgt van het rijk en de provincie de meeste aandacht, wat de tegenstellingen kan voeden.

- De stakeholders zijn verdeeld over het belang van de etages teelt en logistiek (handel). Vanuit internationale context ligt de regie bij handel en distributie, die is ontstaan vanuit concentratie van de teelt. Voor de doorontwikkeling van het Greenport-gebouw heeft de handel een dragende functie.
- Het verbeteren van het logistieke proces (infrastructuur en vervoersconcepten) naar en vanuit de Greenports verdient prioriteit om tegemoet te komen aan de steeds hogere eisen van de afnemers. Omdat de retail zich niet verbonden voelt met de Greenports, zullen de Greenportpartijen (bedrijfsleven én overheid) elkaar nog beter moeten vinden. Er lopen al veel initiatieven en acties, maar intensivering daarvan is nodig om de concurrentiepositie veilig te stellen.

Verbindingspunten tussen etages en pijlers

Op de verbindingspunten kan de interactie tussen overheid en bedrijfsleven vorm en inhoud krijgen, rekening houdend met het eigen karakter van de verschillende pijlers.

Ruimte en infrastructuur

Volgens de stakeholders is het primaat van de overheid op deze pijler het meest zichtbaar. De verbinding is het sterkste met de etages teelt (ruimte) en distributie (infrastructuur). Soms is ook het bedrijfsleven in deze pijler actief, zoals bij de aanleg van de

oostelijke rondweg bij Boskoop. Vermindering van teeltareaal c.q. een belangenverschuiving tussen etages hoeft de vitaliteit van het complex niet direct aan te tasten, maar een gezond complex zonder primaire productie is ondenkbaar.

Arbeidsmarkt en onderwijs

Hier ligt een spanningsveld volgens de mening van de stakeholders. Enerzijds is er de matige aansluiting van het onderwijs op de praktijk, anderzijds het gebrek aan belangstelling voor het groene onderwijs (imago-probleem). Dit uit zich vooral in de primaire productie in tekorten aan gekwalificeerd personeel op (v)mbo- en hbo-niveau. Overheid en bedrijfsleven moeten hierin samen optrekken. Het bedrijfsleven moet mede inhoud geven aan onderwijsprogramma's en interne bedrijfsopleidingen verzorgen, zodat theorie en praktijk beter op elkaar aansluiten. Het bedrijfsleven dient de sector ook beter te profileren om het werken in de tuinbouwsector aantrekkelijk te maken. Vooral de glastuinbouw, de veredelingssector en een deel van de toeleveringsbedrijven hebben een hightech karakter, dat betastudenten kan aanspreken.

Innovatieklimaat

Een gunstig innovatieklimaat is belangrijk voor de toekomst van de Greenports, maar de stakeholders geven niet expliciet aan welke stimulerende rol de overheid daarin kan vervullen. Heldere communicatie over de rol van de overheid bij innovaties (zoals risicobeperking en (co-)financiering van onderzoek en/of marktintroductions) kan de situatie verbeteren.

Duurzaamheid

Hoewel een deel van de ondernemers vindt dat de overheid de regels voor duurzaamheid te strak stelt en daarmee contraproductief is, ziet een ander deel in strakke regelgeving juist marktkansen. Eisen vanuit de markt worden eerder opgevolgd dan opgelegde overheids-eisen. Onder druk van belangengroepen stellen retailers al bovenwettelijke voedselveiligheidseisen.

Het bedrijfsleven zou zelf invulling moeten geven aan de duurzaamheidsverbetering. De overheid kan marktontwikkelingen meewegen om het draagvlak van haar duurzaamheidsbeleid te vergroten.

Samengevat manifesteert de interactie tussen pijlers en etages zich het sterkst bij de teelt en in iets mindere mate bij logistiek. Bij de etages technologie en vitaliteit is die interactie minder zichtbaar.

Potentiële indicatoren voor de kracht van de Greenports

5

N Naast het minimumteeltareaal kunnen ook andere indicatoren de kracht en vitaliteit van de Greenports weergeven. Het teeltareaal geeft geen inzicht in de prestaties van de Greenports en hun verschillende onderdelen ten aanzien van een duurzame ontwikkeling (profit, planet en people).

Kritische omvang teeltareaal (glastuinbouw)

De hamvraag is of een minimumteeltareaal voor in het bijzonder de glastuinbouw inzicht geeft in de vitaliteit van een Greenport en een bruikbaar criterium vormt voor het afwegen van de verschillende maatschappelijke belangen. In het westen van Nederland liggen immers grote ruimteclaims, die het aanbod overstijgen.

- Een Greenport zonder teelt is volgens de stakeholders even ondenkbaar als een Greenport zonder logistiek. De interacties tussen de etages zijn cruciaal voor het functioneren van de Greenport als geheel.
- Een minder omvangrijk teeltareaal in de Greenports hoeft geen bezwaar te zijn. Grootschalige (groente)bedrijven zoeken nu al andere vestigingsplaatsen, omdat de ruimtelijke mogelijkheden in de Greenports beperkt zijn. Daarbij houden ze wel een sterke voorkeur voor locaties in het westen van het land. Bedrijven gericht op waardecreatie of met een sterke binding

met marktplaatsen (veilingen), zoals sier- teeltbedrijven, blijven bij voorkeur in de Greenports.

- De mate waarin het teeltareaal in de Greenports afneemt, hangt mede af van de wijze waarop handel en distributie inspelen op de marktvrage (leverings- snelheid, assortiment). Voor dagverse producten luistert dat nauwer dan voor bloembollen en bomen. Sierteeltproducten vereisen collectie op een marktplaats om het gewenste productassortiment samen te stellen.
- Over een kritische ondergrens voor teelt- arealen in Zuid-Holland durft geen enkele stakeholder een harde uitspraak te doen. Een rekenmodel of denktrant om een mini- mumteeltareaal te kwantificeren is er niet.
- De Nederlandse glastuinbouw opereert op een internationale markt, waarbij interne en externe ontwikkelingen de concurrentie- positie sterk beïnvloeden. De ontwikkeling van het rozenareaal is daarvoor illustratief.
- Het is aannemelijk dat bij een te grote inkrimping van het teeltareaal in de Green- port andere bedrijven - vooral de handel - hun vestigingsplaats zullen heroverwegen. Het omslagpunt is moeilijk te bepalen.
- Het behoud van teeltareaal hangt mede af van de ambities en (het nakomen van) afspraken van bedrijfsleven én overheden. Ondernemers willen in eerste instantie in

de regio blijven. Wanneer dat op bepaalde termijn niet meer kan, zijn zij bereid zich elders te vestigen. Wanneer de transformatie van teeltareaal niet parallel loopt met het creëren van schuifruimte, zullen ondernemers zich (noodgedwongen) ook buiten de Greenports of de provincie hervestigen.

- De areaalontwikkeling in Zuid-Holland is niet los te zien van ontwikkelingen buiten de provincie en omgekeerd. De grootschalige glastuinbouw heeft haar weg naar locaties buiten de Greenports en LOG's al gevonden. Hierbij speelt de onbalans tussen vraag naar en aanbod van ontwikkelingsruimte een cruciale rol.

Samenvattend is een kritische ondergrens voor teeltareaal niet eenvoudig te onderbouwen. Wel kunnen de ontwikkelingen van de bedrijven in het Greenport-gebouw worden gevolgd. Door het kiezen van adequate indicatoren kunnen structurele veranderingen eerder zichtbaar worden.

Alternatieve indicatoren

De inventarisatie van alternatieve indicatoren heeft geleid tot een longlist op de drie P's voor de Greenports in Zuid-Holland. Deze longlist is ingedikt tot een shortlist, die is besproken in een workshop met vertegenwoordigers van bedrijfsleven en overheid. De belangrijkste bevindingen waren als volgt:

- De indicatoren voor profit, planet en people zijn niet allemaal uit bestaande databanken samen te stellen; er is vaak een bewerkingsslag nodig. Ook zijn niet

alle data op Greenport- of etageniveau beschikbaar.

- Op de etage vitality wordt het (nog) beperkte aantal bedrijven binnen bestaande databanken niet onderscheiden; in de meeste gevallen worden ze tot de primaire productie gerekend (etage teelt). Op Greenportniveau is een indicator wel samen te stellen.
- Er zijn suggesties gedaan om de vitaliteit van een Greenport beter te positioneren, bijvoorbeeld via een tv-programma, vernieuwende producten en concepten, publicaties over innovatie, nieuwe samenwerkingsverbanden en een aantal 'Greenport-studenten'.
- In de studie *Indicatoren voor de Kracht van de Greenports Zuid-Holland* (Nota 09-012, LEI, 2009) staan indicatoren over de prestaties van bedrijven in de verschillende etages centraal. De vitaliteit van Greenports wordt echter mede bepaald door de prestaties van de overheid; hoe beter de overheid haar taken uitvoert en haar verantwoordelijkheid neemt, des te beter het bedrijfsleven zich kan ontplooiën.
- Vanuit deze gezamenlijke verantwoordelijkheid kunnen ook de prestaties van de overheid via indicatoren tot uitdrukking worden gebracht. Mogelijke indicatoren zijn: de investeringen in infrastructuur (oplossen verkeerscongestie), het nakomen van gemaakte afspraken en planologische 'reserveringen'.

De discussie in de workshop leidde niet tot een duidelijke voorkeur voor bepaalde indica-

toren op de drie duurzaamheidsthema's. Wel is de aanbeveling gedaan dat alle Greenports in Nederland bij voorkeur dezelfde indicatoren (data, definities en bepalingsmethodieken) hanteren en uitdragen. De verwachting is dat de Greenports daarmee een krachtig signaal afgeven. De provincie Zuid-Holland onderkent het belang van een uniforme benadering.

Op basis van de discussie wordt aanbevolen om in de drie Greenports voor elk duurzaamheidsthema minimaal twee indicatoren te monitoren. Deze prioritaire indicatoren zijn:

Profit

- Bruto toegevoegde waarde
- Arbeidsinzet (in arbeidsjaareenheden)
- Arbeidsvolume (personen) ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking

Planet

- CO₂-emissie/-balans
- Het aandeel gecertificeerde bedrijven

People

- Opleidingsniveau (ratio hoger/lager kader)
- Ziekteverzuim
- Arbeidsproductiviteit (omzet per arbeidsjaareenheid; een afgeleide indicator).

Een shortlist met meer indicatoren is in het achtergrondrapport opgenomen (zie tabellen 5.4 t/m 5.6, Nota 09-012, LEI, 2009).

Conclusies

6

Hoofdconclusies

Indicatoren voor duurzame ontwikkeling

- Het ontbreken van een duidelijke definitie en afbakening van bedrijven binnen de etage vitality staat het monitoren van indicatoren voor deze categorie bedrijven in de weg; in bestaande statistieken wordt geen onderscheidend kenmerk geregistreerd.
- Naast het teeltareaal is er een aantal indicatoren die de duurzame ontwikkeling (profit, planet en people) van de Greenports en hun onderdelen beschrijven. Zie hiervoor de aanbevelingen.

Indicator teeltareaal

- Een minimumteeltareaal als criterium voor het behoud van de vitaliteit in de drie Greenports is moeilijk te kwantificeren en te onderbouwen.
- De omvang van het minimumteeltareaal hangt af van het functioneren van de handel en distributie, de ambities en afspraken tussen overheden en bedrijfsleven en ontwikkelingen buiten de Greenports, zowel binnen als buiten Nederland.

Overige conclusies

Het concept Greenport

- Het Greenport-concept (ruimtelijk economische netwerkconcept) is een bekend begrip binnen de schakels in de tuinbouwketens, met uitzondering van de retail;

- De Greenports zijn het meest compleet in het Westland/Oostland en in de Duin- en Bollenstreek en minder uitgesproken in de regio Boskoop.
- De functie van handel en distributie is vanuit internationale context essentieel voor het behouden en versterken van economische kracht. Hoewel het agribusinesscomplex Barendrecht fysiek buiten Westland/Oostland ligt, is het voor deze Greenport van wezenlijk belang.
- De uitbreidingsmogelijkheden voor teeltbedrijven binnen de Greenports zijn beperkt. Dit tast het toekomstperspectief van deze bedrijven aan.
- Het bedrijfsleven plaatst vraagtekens bij het bestuurlijke vermogen en de daadkracht van de overheid in de Greenports. Het bedrijfsleven vraagt in dat verband om een actievere faciliterende en randvoorwaardenscheppende rol van de overheid.
- Met de aanwijzing van de Greenports erkent de politiek het economische belang van de tuinbouwsectoren in Nederland.

Het concept Greenport-gebouw

- Het Greenport-gebouw met zijn etages en pijlers geeft een andere kijk op de tuinbouwclusters en weerspiegelt de samenhang, ordening en onderlinge afhankelijkheid van het bedrijfsleven en de overheid in de Greenports.

- Het is niet geheel duidelijk welke bedrijven tot de etage vitality behoren. De huidige beschrijving is onvoldoende onderscheidend ten opzichte van de etage teelt. Het Nederlandse begrip vitaliteit roept associaties op met levenskracht, wat verwarrend is. Daarnaast kunnen ook bedrijven binnen de etages technologie & diensten en logistiek trendsettend zijn.
- Het bedrijfsleven herkent zich niet in het beeld dat overheid via de pijlers het Greenport-gebouw zou dragen. Volgens de stakeholders vormen de etages de kern en zijn zij samen met de pijlers van belang voor de kracht van de Greenport.
- Het Greenport-gebouw laat zien dat overheid en bedrijfsleven samen de kracht en vitaliteit van de Greenport op peil moeten houden. Op de etages voert het bedrijfsleven de regie, binnen de pijlers de overheid. Sturing op duurzaamheid is een gedeelde verantwoordelijkheid. Het bedrijfsleven speelt daarnaast ook een rol bij innovatie en (groen) onderwijs.
- Op de verbindingspunten tussen etages en pijlers vindt interactie plaats tussen overheid en bedrijfsleven. Het karakter van de pijlers verschilt; ruimte & infrastructuur, innovatieklimaat en arbeid & onderwijs hebben een randvoorwaardenscheppende functie, binnen de pijler duurzaamheid stelt de overheid kaders. De interactie tussen overheid en bedrijfsleven manifesteert zich het sterkst bij de etage teelt en in mindere mate bij logistiek.

Aanbevelingen

7

Indicatoren duurzame ontwikkeling Greenports

- Monitor naast het teeltareaal de volgende indicatoren voor de (ontwikkeling van de) vitaliteit en kracht van de Greenports in Zuid-Holland:
  - profit: bruto toegevoegde waarde, evenals arbeidsinzet (in arbeidsjaareenheid) en arbeidsvolume (personen) ten opzichte van potentiële beroepsbevolking;
  - planet: CO₂-emissie/-balans en aandeel gecertificeerde bedrijven;
  - people: opleidingsniveau (ratio hoger/lager kader), ziekteverzuim en arbeidsproductiviteit.
- Hanteer deze indicatoren voor alle Greenports in Nederland en maak afspraken over de onderliggende methodiek.
- De rol van de overheid in relatie tot de Greenports is ook in indicatoren uit te drukken, zoals gerealiseerde investeringen in infrastructuur en planologische reserveringen.

Indicator (teelt)areaal

- Monitor naast het teeltareaal ook de ruimtelijke ontwikkeling van de etage logistiek (handel en distributie).
- Leg geen nadruk in de discussie en politieke besluitvorming op het teeltareaal: de waarde als indicator voor de kracht en de vitaliteit van de Greenports is daarvoor te beperkt.

Greenport

- Bied ontwikkelingsruimte voor productiebedrijven in de Greenports door hoge prioriteit te geven aan de herstructurering van de (glas)tuinbouwgebieden. Vanuit de overheid is daarvoor extra aandacht nodig in met name de Duin- en Bollenstreek en in Boskoop.
- De provincie dient zich ter stimulering van de internationale concurrentiekracht van de Greenport(s) ook te richten op het behouden en versterken van de functies handel en distributie. Dit betreft onder andere het accommoderen van ontwikkelingsruimte voor veilingen, handelsbedrijven en logistieke bedrijventerreinen.
- In het verlengde hiervan dient de provincie infrastructurele knelpunten in en nabij de Greenports versneld op te lossen om de bereikbaarheid en logistieke afhandeling te verbeteren. Dit vereist samenwerking met het tuinbouwbedrijfsleven, de mainports en andere overheden.

Greenport-gebouw

- Het concept Greenport-gebouw moet helderder worden gecommuniceerd als de provincie Zuid-Holland dit als vertrekpunt ziet voor op Greenports gericht beleid en actieprogramma's. Met name de etage vitality is verwarrend. De bijbehorende omschrijving is onvoldoende duidelijk. Naast innovatieve teeltbedrijven kunnen trendsetters binnen de etages logistiek en technologie & diensten tot de etage vitality worden gerekend.

- De communicatie over het Greenport-gebouw mag niet gaan over de vraag wie het gebouw draagt: overheid of bedrijfsleven. Dit leidt de aandacht af van de werkelijke problemen en is niet bevorderlijk voor samenwerking tussen beide partijen. In het verlengde hiervan kan provincie Zuid-Holland haar primaat binnen de pijlers minder benadrukken en in plaats daarvan haar rol en functie verduidelijken. Deze is randvoorwaardenscheppend voor de pijlers ruimte & infrastructuur, innovatieklimaat en arbeidsmarkt & onderwijs en kaderstellend voor de pijler duurzaamheid.

Shortlist van potentiële indicatoren voor de Greenports in Zuid-Holland

Profit: economie	Planet: omgeving	People: mens
1. Bruto toegevoegde waarde	1. Aantal bedrijven (alle etages)	1. Ziekteverzuim
2. Arbeidsinzet in arbeidsjaareenheden	2. Grondgebruik bedrijven (areaal, bvo, etc.)	2. Opleidingsniveau: ratio hoger en lager kader
3. Arbeidsvolume (personen) ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking	3. CO ₂ -emissie/-balans	3. Opleidingsbudget (in euro of in % van bedrijfskosten)
4. Investeringsratio: investeringen per euro toegevoegde waarde	4. Aandeel duurzame energie	4. Arbeidsproductiviteit: omzet per arbeidsjaareenheid
5. Rentabiliteit op eigen vermogen	5. Energielevering (warmte en elektriciteit)	5. Leeftijdsopbouw werknemers
6. Omvang R&D in % van de bedrijfskosten	6. Waterberging (capaciteit bij calamiteiten)	6. Arbeidsverband: ratio vast en los dienstverband
7. Aantal gedeponeerde patenten en octrooien	7. Aandeel gecertificeerde bedrijven (o.a. milieukeur, ISO en HACCP)	7. Opvolgingspercentage ondernemers (etage teelt)
8. Aantal (verticale) samenwerkingsverbanden	8. Omvang sociaal-culturele sponsoring door tuinbouwgerelateerde bedrijven	
9. Aantal bezoekers Greenport(s) attracties		

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl